

Entrevista con Juan José Saer

Author(s): Xavier Castro and Juan José Saer

Source: *Grial*, T. 38, No. 148 (OUTUBRO, NOVIEMBRE, DICIEMBRE 2000), pp. 675-686

Published by: Editorial Galaxia S.A.

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/29751797>

Accessed: 13-06-2016 15:30 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Editorial Galaxia S.A. is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Grial*

Entrevista con Juan José Saer

Xavier Castro

Juan José Saer, naceu en Serodino, provincia de Santa Fe, Arxentina, en 1937. Cursou estudos de Dereito e Filosofía e desde 1966 reside en París, traballando como profesor de literatura na Universidade de Rennes. Cultivou a poesía, o ensaio e a novela. No marco deste último xénero, con La ocasión obtivo o premio Nadal no ano 1987. A construción narrativa deste autor e compañeiro nas tarefas docentes, está emparentada coa do Nouveau Roman pero facendo un especial fincapé na primacía do ritmo e no pulo discursivo. Para Saer a escritura é unha arte en expansión, unha dilatación expresiva renovada sen cesar. Hai nel unha puntillosa pretensión de precisión: a palabra xusta, a emoción exactamente descrita, a sensación que se perfila cun contorno moi ben delimitado. O escritor exprésase con calor e as súas palabras resultan vivaces, envolventes. Mágoa que coa transcripción da entrevista se perdan estes matices.

—Apareceron no Magazine Littéraire os teus diálogos inéditos con Borges e unha evocación que fixeches (recollida por Gérard de Cortanze) dalgúns aspectos referidos á súa obra e personalidade. Nesta revista, así como tamén no suplemento cultural de Libération, deron acollida a comentarios positivos sobre os teus últimos libros traducidos ó francés (Les Nuages, publicado por Seuil, e Quelque chose approche et autres récits, editado por Flammarion)... isto ten que representar para ti unha certa consagración como escritor, pero remontémonos ás orixes:

¿que che supuxo vir a Europa deixando en certo modo atrás a túa prehistoria como escritor arxentino residente en Santa Fe?

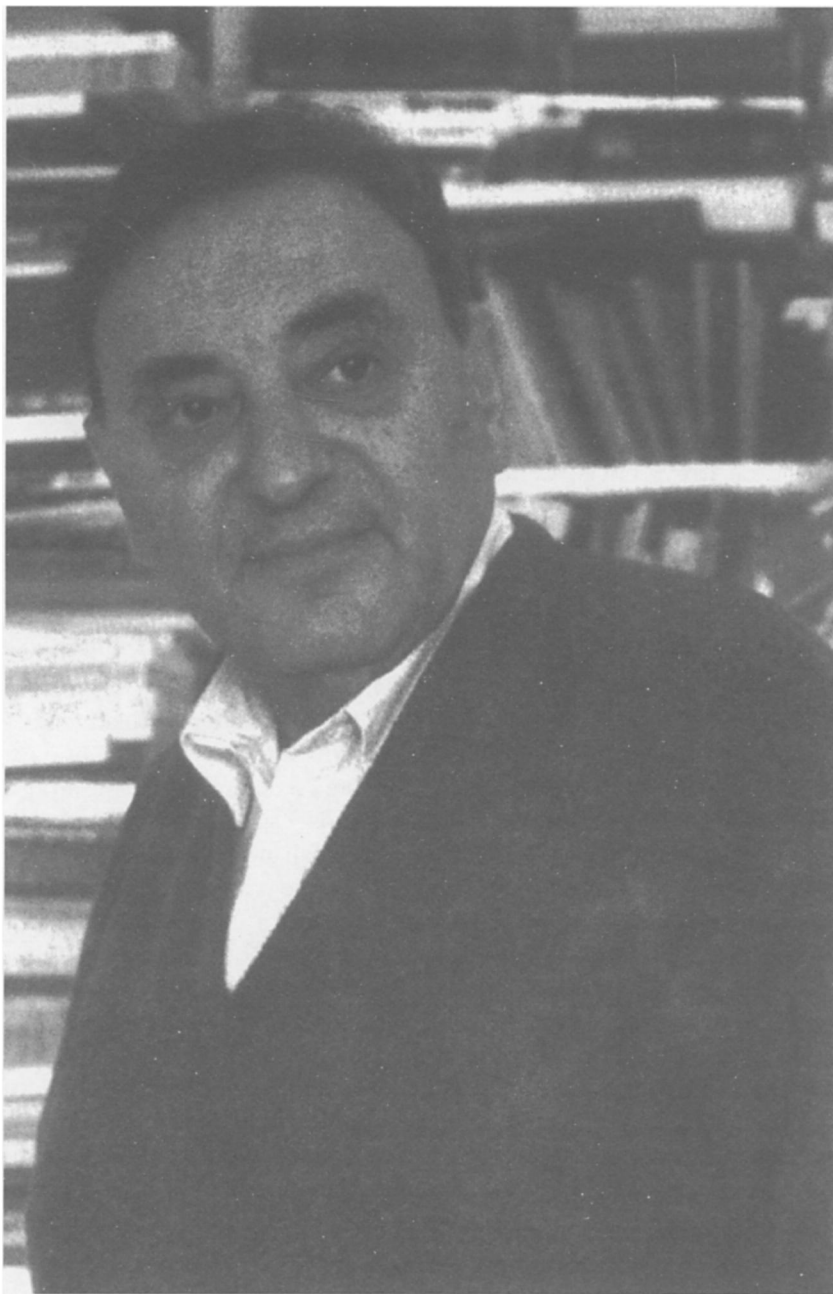
—Cando eu cheguei a Europa era xa bastante maior. Este ano cumprese o trinta e un aniversario da miña chegada a Europa, non é que sexa unha data moi importante pero para min si o é porque a partir do 19 de xullo deste ano (1999) levo vivido tanto tempo en Europa como na Arxentina. Cheguei a Europa cando contaba trinta e un anos e agora vou cumprir os trinta e dous anos da miña estancia aquí. Vou cumprir, daquela, os mesmos anos de vida tanto en Europa como no meu país, así que o ano que vén xa terei vivido máis en Europa que en Arxentina. É verdade que desde hai algúns anos, desde a caída do Réxime Militar, vou moi a miúdo a Arxentina e paso períodos bastante longos alí, dous meses ou un mes e medio, ás veces mesmo varias veces por ano. A miña experiencia na Arxentina era unha experiencia aínda non feita, porque ós trinta e un anos non se pode falar dunha experiencia rematada, pero xa os alicerces estaban botados. O feito de virme a Europa foi importante porque me axudou a relativizar bastante tanto a miña visión de Europa como a de Arxentina. Ti fuches profesor noutros lugares fóra de España e puidiches comprobar cómo saír do contexto onde un está ou no cal parece definitivamente instalado resulta sempre unha experiencia positiva.

—Ti, e mesmo xente pertencente a unha xeración máis nova, tiverades problemas con algúns sectores conservadores porque intentabades renovar a literatura arxentina, facer unha revisión...

—En realidade todo se xerou nun acontecemento puramente anecdótico, nun congreso de escritores no que xurdiu un debate bastante forte, violento, pero que non foi da miña parte un debate violento. Eu fixen algunhas consideracións, estaba entre o público, e iso fixo reaccionar violentamente a algúns escritores que estaban alí, como Silvina Gurrea, Marta Lynch, Galain; esta última non moi violentamente pero despois denuncioume como comunista na UNESCO. Isto creou un acontecemento de tipo mediático que excedeu a todo o mundo, e eu vinme particularmente inmerso nel.

—¿Cal era a índole da súa crítica?

—Alí todo o mundo falaba dos literatos como se fosemos todos amigos, irmáns, e había uns problemas políticos terribles na Arxentina, terribles por aquel entón, aló polos anos 63 e 64. O peronismo estaba prohibido, Perón estaba por volver e a xente no mesmo congreso asinaba escritos en contra da volta de Perón. Eu non son peronista, pero parecíame que eses problemas eran problemas reais e non íamos estar alí intelectuais e escritores facendo como se todo fose un camiño de rosas. E iso foi todo o que eu dixen. Pero as miñas declaracións produ-

JUAN JOSÉ SAER

ciron un efecto catastrófico, de furor, queríanme pegar, era unha cousa espantosa. Dicían que eu era peronista, e eu xamais fun peronista. Eu estiven preso durante o peronismo por participar en manifestacións contra o peronismo. Xa cando era un mozo... na miña casa eramos todos antiperonistas, eu son de familia radical. Cando cheguei á idade de ter opinión política eu non era peronista, senón comunista. De modo que iso foi o que creou e que me deu unha especie de... Foi un asunto moi sonado na Arxentina e que se prolongou durante meses e meses e eu estaba no centro deses debates. Eu non participei, sen embargo, en ningún deses debates, xamais escribín unha soa liña en ningún diario. Invitábanme por televisión a asistir ós debates sobre o tema e eu non ía nunca. Nunha ocasión mesmo chegou un equipo de televisión á miña casa, eu vivía no campo... Foi como unha comedia de equívoco, que me deu esa especie de patente de iconoclasta, que non o son, mesmo agora, agora mesmo. Na miña reportaxe esta sobre Borges, fálase de irreverencia. Cando un non fai haxiografía parece que ten que facer irreverencias. Eu considero que a actividade intelectual é unha actividade crítica, se non se exerce esa crítica... que os demais fagan o que queiran. Como sempre digo eu: “Cada cal pode escribir o que queira e eu podo pensar o que queira do que ese persoa escribe”.

—*Considerado en clave crítica, ¿como ves o panorama da literatura arxentina antes da túa chegada a Europa?*

—Por unha serie de razóns históricas moi precisas, particularmente a Guerra Civil española e o advenimento do franquismo, Arxentina e México —nos anos 40 e 50 particularmente Arxentina— beneficiáronse practicamente de toda a infraestrutura editorial española porque todos os grandes editores españois marcharon para alí nos primeiros anos da guerra; e toda a actividade editorial española que era moi forte durante os anos 30 e 40 en España se trasladou a América e, particularmente a México e a Arxentina, pero especialmente nese período a Arxentina. Nós, escritores novos que comezamos a escribir a mediados dos anos 50, tiñamos á nosa disposición toda a literatura universal nas librerías. No anos 57 había nas mesas de saldo o *Ulises* de Joyce, as obra completas de Proust, *À la recherche du temps perdu*, por exemplo, traducidas por Pedro Salinas e Marcelo Manasé, etc. etc. Isto, evidentemente, proporcionounos unha cultura literaria universal cando a literatura arxentina ou latinoamericana non existían; un pouco, se cadra, a literatura arxentina era a tradición do século XIX: Sarmiento, Hernández, Roberto Arlt, Borges... e acabouse. Non existía, como digo, a literatura latinoamericana, á parte de Neruda e de César Vallejo, os grandes poetas, non existía. Isto proporcionounos unha especie de formación universal. Agora inverteuse todo completamente... a comezos dos anos 60 xa se inverteu a situación e xa comezamos a comprar libros españois e queriamos saber o que estaba

pasando en Europa a través de traduccións, sobre todo a través das coleccións e editoriais Biblioteca Breve, Seix Barral e outra serie de editoriais que comezaron a publicar por aquelas datas.

—*¿Por que motivos viñeches a Francia?*

—A miña vinda a Francia foi máis ben casual, foi debida a un concurso de circunstancias e ademais vin por seis meses, de modo que, practicamente...

—*¿Sería o glamour de París, a cultura francesa...?*

—Non, eu nunca fun moi afrancesado. Agora si, agora son case francés xa máis que afrancesado, claro, pero nunca fun moi afrancesado. Por suposto hai unha serie de escritores franceses que eu admiro por encima de todo, un deles Proust, outro Flaubert...

—*París como ámbito propicio para a existencia dos creadores...*

—Á parte da miña vida literaria con dous ou tres amigos, en Santa Fe, literaria e cinematográfica, non hai que esquecer que eu era profesor no Instituto de Cine. Eu, por exemplo, fun profesor e son amigo desde 1963 de Raoul Ruíz, por exemplo, foi alumno meu, ten case a miña idade, el veu de Chile a estudar a Santa Fe. Móvome nestes medios intelectuais, trato tamén a sociólogos, antropólogos, psicanalistas... Nese medio entre Rosario e Santa Fe, a Facultade de Filosofía, aí foi onde desenvolvín toda a miña formación e aí foi onde tiveron moitos mestres, xente maior ca min ou autores que cando un os le chegan a transformarse en mestres para un.

—*¿Tiñas xa vocación de escritor nesa época?*

—Si. Eu cando contaba sete anos xa escribía. A penas tracei as miñas primeiras letras xa escribía, xa era escritor e quería ser escritor e nunca quixen ser máis que escritor.

—*Eu referíame a que para escritores, por exemplo, como Vargas Llosa, Brice Echenique, París sempre foi un lugar moi atractivo, sobre todo para os sudamericanos...*

—Si, pero eu non tiña iso... Xa sei de qué estabamos falando. Esa foi a miña vida literaria alá, pero non era verdadeiramente unha vida literaria, eran amigos que facían o mesmo que un... Pero despois en París, practicamente non tiveron moitos amigos escritores.

—*Non farás efectivamente "vida literaria" pero teño noticias de que tes un certo trato con Alain Robbe-Grillet, por exemplo, que aprecia moito a túa obra. Na crítica que se fai en Libération e noutros comentarios é case un lugar común situar a túa obra literaria no marco do Nouveau Roman. ¿Como te ves ti nese matiz?*

—Se por Nouveau Roman se entende, no sentido amplo, un tipo de novela que quere crear novos camiños formais, conceptuais para a narra-

tiva, nese sentido amplo do termo, acepto plenamente esa opinión. Pero eu considero que todo grande escritor, a partir do século XIX, e mesmo eu diría desde antes, está dentro das formulacións do Nouveau Roman, *El Quijote*, por exemplo, é unha obra escrita baixo os principios ideolóxicos do Nouveau Roman, no sentido de que todos os seus supostos intelectuais, culturais e formais difiren de toda a narrativa anterior, supoñen un cambio. Nese sentido estou totalmente de acordo. Por outra banda, hai moitos autores do Nouveau Roman que son moi diferentes entre eles porque... Michel Butor, Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute... cada un ten o seu mundo propio. Entón esa denominación de Nouveau Roman é máis ben unha etiqueta, digamos, de editorial, periodística.

—*Ben, pero trazos tan característicos como a peculiar morosidade nas descrições, o descriptivismo esmiazado están presentes na túa obra, en La ocasión, por exemplo...*

—En efecto, así é. É algo que non podo evitar, nunca foi algo que me propuxese deliberadamente, pero é como se eu... Eu comparo esa técnica, máis que co Nouveau Roman, coa dos pintores que poñen capas e capas de pintura, que poñen unhas capas espesas sobre a tea e é como se houbera un sentimento de pouca realidade, como se toda esa insistencia na descrición, esa acumulación de pintura, etc. etc., fose unha maneira de encher unha especie de... Eu interpreto así, porque tamén eu me formulei esa cuestión.

—*¿Tería isto que ver co hiperrealismo, co detallar moito as cousas para crear unha especie de realidade que transcenda a propia...?*

—Sen a menor dúbida. Pero ó mesmo tempo, digo, non hai só unha intención literaria no sentido de escola literaria, senón que hai como unha pulsión para escribir desa maneira que non podo... Ocorre o mesmo coa maneira coa que eu estructuro as miñas frases, ás veces non as podo rematar e teño que engadirllas cousas porque musicalmente parécenme incompletas e ata que non estean completas musicalmente non as podo cortar. É moi curioso...

—*Escribes pois “de oído”, en certo modo...*

—Claro, así é. Para min a narración é fundamentalmente ritmo. Pavese dicía que o que un narrador tiña que saber captar é o ritmo dos acontecementos. Nisto estou totalmente de acordo, pero ó mesmo tempo creo que tamén é o ritmo verbal que ás veces pode non coincidir, pode haber un “desfasamento” co ritmo dos acontecementos, ¿non?

—*Todo isto sitúase nas antípodas de Borges, que é un escritor que non ten ritmo ningún.*

—A, non, por suposto, a súa prosa non é unha prosa musical... é unha prosa... Eu sempre digo que a gran revolución de Borges é estilística, é ese contraste entre o barroco, unha escritura barroca extremada-

mente culta, e os xiros e as entoacións populares. E iso vénlle dos grandes clásicos españois, particularmente de Quevedo, e de Cervantes. Quevedo facía moito iso, o Quevedo de *El buscón*, por exemplo; o Quevedo de todos eses textos satíricos, burlescos que el escribiu, ¿non?, las *Pragmaticas y aranceles generales*, *Ojos y desgracias del ojo del culo*... Todo ese tipo de textos de Quevedo son textos nos que o popular, case o populacheiro, e unha... porque Quevedo era un home hipercultivado... É iso é o que proporciona ese espesor tan vivaz, tan vívido ós textos de Borges.

—*Cando coñeciches a Borges ¿produciuche a impresión de ser un home extremadamente afable, accesible...?*

—Totalmente. Eu tiña dezaioito anos, el tiña cincuenta e seis, creo. O que aínda hoxe me asombra dese primeiro encontro, porque xa despois cando o volvíñ tratar anos máis tarde...

—*Faime, por favor, unha semblanza de cómo era o Borges que ti trataches.*

—Dicíache que eu xa era un señor de trinta anos, trinta e un anos, e el era moito máis coñecido aínda que cando o tratei por vez primeira; daquela, no ano 56 era soamente coñecido por un grupo reducido de xente, pois a segunda vez que estiveren con el era exactamente igual. Xa había un diálogo máis de igual a igual no sentido de que eu era un señor que formaba parte da institución que o invitara a dar unhas conferencias. Pero a primeira ocasión que estiveren con el eu era un rapaz de dezaioito anos que viña a Bos Aires por primeira vez e ós tres días atópome nesa situación increíble de estar sentado fronte a Borges durante unha comida e Borges falou practicamente durante toda a noite comigo, de literatura. Eu debín dicir moitas tonterías...

—*Atrevíaste mesmo a levarlle a contraria ás veces ou formulabas obxeccións... E el aceptaba con bo talante, ¿non?*

—El defendíase. Por exemplo, el falábame dun autor e eu dicíalle que a min non me gustaba ese autor; e eu faláballe doutro e a el non lle gustaba. Lembro que el me falaba de Kipling e eu a Kipling nunca o puider soportar, por razóns políticas, en primeiro lugar, porque se xactaba de que aniquilasen ós zulús, porque os ingleses tiñan metralladoras e os zulús non as tiñan, en fin, cousas moi odiosas por parte de Kipling. Eu había pouco que rematara de ler *Contrapunto*, de Huxley, unha novela que estaba moi de moda e a min gustárame moito, non sei se de volvela ler agora me gustaría, entón el díxome que non lle gustaba porque todos os personaxes eran el mesmo... Moi boa apreciación, ¿non? Logo, eu acababa de ler tamén o libro de Juan Carlos Onetti, *Los adioses*, que a min me abraiara, e pregunteille se o coñecía, e aquel “canalla”, porque non se lle pode chamar douta maneira por

esta xogada que me fixo, contestoume que non o coñecía, que se era amigo meu. Eu pensaba “qué raro que non o coñeza”, aínda que é ben certo que daquela era Onetti aínda moi pouco coñecido, pero xa tiña un *succès* de estima, fora publicado por Sur?, etc., etc. E entón, ó pouco tempo, como eu estaba entusiasmado con Onetti, tanto como con Borges... mercaba todos os libros de Onetti que atopaba, merquei *Tierra de nadie* e vin que esta obra gañara o segundo premio nun concurso de Losada e que no xurado estaba Borges... Foi cando eu pensei que era un vello desvergonzado... Pero para min ese primeiro contacto con Borges foi unha experiencia marabillosa.

—*Sabemos da preferencia de Borges por Kipling ou por Wells, en cambio o seu pouco interese por Joyce ou por Proust...*

—Si, si, claro, pero é simulado todo iso, porque el sabe que os outros son mellores pero el creou, dese xeito, a súa propia tradición. Eu creo que cada escritor crea a súa propia tradición; elixe, entre a multiplicidade de series culturais, elixe unha serie que el fai propia. E hai que dicir que ó final volveuse bastante reaccionario, literariamente, non soamente politicamente. É evidente que el non pode preferir Kipling a Joyce, non é posible, hai algo que non funciona na súa estética, porque a súa estética está máis próxima da de Joyce que da de Kipling, a pesar de todo o que el diga. E está esa famosa cuestión da épica, que eu estou pensando moito. A min téñenme “podrido” con Borges, dito sexa de paso, chámanme tres veces por semana para asistir a un coloquio... agora outro, unha mesa redonda, á que non vou ir, pero eu aceptara ir a Londres a facerlle a lección inaugural do Coloquio sobre Borges que organizaba a Universidade de Londres, con George John Stainer. Nun principio eu tiña pensado falar de Borges e do escepticismo, pero despois ocorrémese que o mellor ía ser falar de Borges como problema. Porque existen moitos problemas con Borges. El volveuse moi reaccionario literariamente, e en canto ó problema da épica, por exemplo, eu creo que el ten como unha especie de complexo coa épica, como se non ser épico parecese ser covarde. Eu estou en contra de todo tipo de violencia, polo tanto a épica resúltame sempre moi sospeitosa.

—*Pero ti mesmo dicías tamén, en Le Magazin Littéraire, que esa visión épica que ás veces informa a novela de Borges está superada, pola ironía.*

—Exactamente, exactamente. Todo o tempo. Non hai ningún relato épico... e os relatos épicos de Borges, cando son verdadeiramente épicos, son malos.

—*Son outra cousa. El transcéndeos.*

—Cando el os transcende é cando son bos, ou cando... Por exemplo o conto *El sur*, podemos dicir que o seu final é épico, pero en

realidade non é épico porque é un final soñado. A realidade do tempo real e a realidade referencial do relato é a morte no hospital, e non a morte. Entón na épica hai unha imposibilidade da existencia da épica no noso tempo. Precisamente foi sobre ese tema sobre o que eu desenvolvín a miña conferencia sobre Cervantes en Estados Unidos dicindo que Cervantes rematou coa épica. Eu fago unha comparación entre o *Sir* e *Don Quijote*. Van os dous en direccións opostas, un vai cara ó sur e o outro vai cara ó norte, e o Sir, en cada unha das súas aventuras obtén vantaxes acumulativas, que o van modificando. En cambio en *El Quijote* todas esas aventuras son a mesma e non hai nin perdas nin ganancias; o único cambio que se produce nel, ó final, é a morte, porque cada un dos episodios de *El Quijote* vén sendo o mesmo, unha situación ideal que se enfronta a unha situación real e don Quijote nunca se dá por vencido e iso é o extraordinario, a pesar de que é evidente que as cousas non son así como el as di, para gran preocupación de Sancho Panza, que cre ver a realidade, pero a realidade de don Quijote é máis rica que a de Sancho.

—*Paréceme que apuntabas tamén que Borges comezou a ser moi coñecido en Francia nos anos 60...*

—Empeza a ser coñecido en Francia nos anos sesenta.

—... *Nunha determinada conxuntura cultural e política.*

—Si, cultural e política. En Francia, non, en Francia coincidiu coa tradución en Gallimard das súas obras e comezou a difundirse e traducirse un pouco nos Estados Unidos e en Inglaterra. Nos países anglosaxóns tomárono, non todo o mundo... Entre os que difundiron a Borges nos Estados Unidos teño moi bos amigos, como James Irwin, un dos primeiros, que agora se vai xubilar na Universidade de Princeton, vanlle facer precisamente unha homenaxe á cal me invitaron e que tamén vai ter que ver co de Borges... Pero eu teño a impresión de que Borges se converteu nun escritor oficial porque era practicamente o único escritor máis ou menos presentable que podían andar paseando, que non era de esquerdas, porque aí veu todo o movemento dos escritores de esquerdas, toda a revolución cubana, logo algúns deron a volta e comprenderon que facéndose de dereitas hai unha... hai autores oportunistas, non quero citalo pero todo o mundo sabe quen é, verdadeiros oportunistas... era xente de esquerdas, sobre todo no momento do *boom*, Cortázar, Carpentier, Carlos Fuentes, García Márquez, etc., eran todos de esquerdas. E ese movemento tivo unha influencia políticocultural moi grande. A min como escritores, excepto algún, non me interesan moito pero recoñezo que houbo... Gracias á revolución cubana que mobilizou moito o pensamento... E comezaron todos ese movementos de guerrillas, a todo isto os soldados estaban moi asustados, sentiron como se di en

francés “le vent du boulet” (o asubío das balas por riba das cabezas), por iso odian tanto o comunismo, porque ese estado que se eternizara desde había séculos no que os ricos son os donos da sociedade e os pobres non, cando hai algo que os ameaza, entón vólvense moi ferozes. Borges foi un dos poucos escritores que puideron utilizar como... E despois esa mesma técnica empregárona tamén cos disidentes soviéticos, que para min non son bos escritores. Solzhenitsin non é, para min, un bo escritor, é un escritor moi anticuado na súa forma narrativa, non falo do home que denuncia. Agora que denuncia ó capitalismo ninguén lle da *bolilla* ó pobre. Ou o caso de Kundera, a quen eu non considero tampouco un bo escritor, a min non me gusta.

—*Ten o interese de que introduce elementos filosóficos nas súas obras.*

—Si, pero paréceme que é un escritor superficial e ademais creo que escribiu para darlle gusto a Occidente, anticipouse ó seu público, escribiu sabendo máis ou menos o que o público esperaba del e iso é terrible para un escritor. Para min un modelo de escritor é Artaud, que non se sabe por onde vai saír, ou Cervantes que cando ten cincuenta e dous anos ponse a escribir *El Quijote* cando era un pobre desgraciado; ou outros, qué sei eu, ou Borges, que fixo unha literatura totalmente inesperada no contexto literario arxentino, ou Roberto Arlt polo seu lado, por outro camiño... Eses son para min escritores, que crean un mundo a pesar de que todos os parámetros ideolóxicos parecen empuxalos a escribir; non fan unha carreira literaria, fan unha literatura porque non poden facer máis que esa literatura e ningunha outra.

—*Ti como escritor arxentino, latino ¿como te atopas na cultura francesa?*

—Hai algúns escritores franceses que me gustan moitísimo, por exemplo, un deles é Proust, outro Flaubert, gústame moito Pascal, Montaigne... e algúns poetas franceses como Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, poetas do século XX como René Char, etc. ... toda a gran tradición literaria francesa. Pero a min sobre todo interésame moito tamén toda a parte das ciencias humanas en Francia. Interésanme os sociólogos, os antropólogos, os naturalistas, os biólogos; tamén existen nos países anglosaxóns, tipos como Darwin... para min son como deuses, ou nos países alemáns, de expresión alemana, como Freud, Marx... son para min como deuses, como dixeran, téñolles un respecto infinito e ademais son moi fecundos para min en tanto que escritor.

—*E na atmosfera, no ambiente cultural francés, ¿ti como te sentes?*

—Eu creo que está en total decadencia, non hai vida literaria en Francia e ademais creo que o mercado literario se apoderou un pouco de... pero sen embargo hai aínda zonas de... Por exemplo, eu publico nunha

editorial, Éditions du Seuil, que a pesar das moitas cousas que un podía criticar, é aínda unha editorial como eran as de antes, ou unha editorial como Gallimard, que é unha editorial como as de antes, ou unha editorial como Flammarion, son editoriais como as de antes, hai outras que son *mercachifles*... Hai unha verdadeira conciencia profesional do sentido cultural e intelectual dunha editorial, aínda, a pesar de que tamén publican outros para gañar diñeiro...

—*Teñen unha densidade, unha solvencia claramente. Por certo que PUF (Presses Universitaires de France), outra das auténticas, vén de perder agora a súa librería de referencia na Place de la Sorbonne...*

—Si, pero Gallimard propuxo entrar como accionista, pero minoritario, e PUF non quixo, e sendo accionista minoritario deixaría a iniciativa á xente de PUF...

—*Ti estás vencellado con ese mundo editorial tan interesante... e, sen embargo, ti segues escribindo en español...*

—Ah, si. Eu escribo en español e publico primeiro en español, publico en España, ou en México ou na Arxentina.

—*E ademais os teus referentes literarios seguen a ser os da primeira parte da túa vida da que falabas ó principio desta conversa. Esa primeira parte da túa vida segue pesando moito aínda...*

—Moito, pero logo, lentamente, foron incorporándose outros autores pero os primeiros trinta anos foron unha cousa masiva, era como devorar, logo empeza un a reler, a reler moito, pero de tanto en tanto vanse incorporando novos autores.

—*E os teus temas, as túas obsesións, a túa memoria segue estando dalgún xeito en Arxentina, en Bos Aires...*

—Así é, si. A terra da miña memoria é Bos Aires.

—*¿De que xeito che interesa a descrición literaria desa cidade?*

—Eu creo que en vez de describila, hai que suxerila, e a maneira de suxerila é facéndoo dun xeito abstracto, estilizándoa un pouco. A pesar do detallismo que hai nas miñas narracións, todo é moi estilizado. Eu non tratei de aprehender o real senón de describir cousas, minuciosamente, pero cousas que sexan particularmente significativas e non a experiencia bruta.

—*¿Como ves ti neste momento a situación da literatura arxentina e da literatura española?*

—Eu creo que na literatura en lingua española hai esforzos loables de editores por manter un pouco unha liña cultural. Desgraciadamente creo que entraron a *tallar* algunhas grandes editoriais que teñen miras exclusivamente comerciais, que compraron e fixeron verdadeiros monopolios, que compraron todas as pequenas editoriais, ou moitas, e

que, so pretexto de mantelas en vida vanas asfixiar nun momento ou outro. Creo que iso é moi perigoso. Por exemplo, non quero dar nomes de editoriais... pero eu sinto que ese é un perigo moi grande. Non hai un control cultural... sempre vai haber editoriais, porque a Platón haberá que publicalo sempre...

—*¿Pareceche que está nun bo momento de creatividade e de intensidade?*

—Eu creo que si, pero estamos nun momento moi perigoso en que o mercantilismo, o mercado, están demasiado fortes e a creación cultural, con este auxe do liberalismo, non ten suficiente protección. É o que a min me parece.

—*¿Como vive a docencia, o feito de ser un profesor universitario, de literatura fundamentalmente, un escritor coma ti? ¿É proveitoso para a escritura ou supón un atranco?*

—Si e non. Como todos os traballos, ás veces a escritura transfórmasse nun traballo, por exemplo eu agora neste momento teño que escribir conferencias e prólogos... e todo isto para min é un traballo esgotador que sinto que eu non podo dar exactamente todo o que eu quixera dar. A ensinanza é o mesmo, pero aínda cando un escribe un prólogo ou unha conferencia, nun determinado momento prodúcese a chispa, e a min tenme pasado moitas veces en clase, moitas veces, regularmente, desde que eu ensino, que, de pronto, analizando un texto doutro autor, as reflexións literarias que son proveitosas para o meu traballo aparecen, e ás veces mesmo me esquezo do auditorio (risas)... e despois volvo á realidade.

—*Ou sexa que te axuda a profundar e atopar novas perspectivas, novos enfoques...*

—E ademais, eu creo que a min o ensino aprendeume tamén a ler doutro xeito distinto ó dos criterios hedonistas e arbitrarios cos que lía. Ensínoume a apreciar mellor certos escritores que antes non me producían o efecto inmediato que eu buscaba sempre, o *shock*. Ese *shock* un teno sobre todo na mocidade, despois as lecturas son máis racionais (risas).

X. C.

